

ЯПОНЫ УРАН ЗОХИОЛЫН ОРЧУУЛГЫН УЛАМЖЛАЛЫГ ТҮҮХЭН ҮҮДНЭЭС ШИНЖЛЭХ НЬ

Ц.Онон⁵

Abstract: *This study aims to examine the tradition of literary translation in Japan from a historical perspective, analyzing changes in translation purpose and strategies within the framework of Skopos Theory, and to elucidate translation methods as well as the role and influence of the translator.*

In the history of Japanese literature, translation has not merely served as a means of introducing foreign works into another language; rather, it has functioned as a complex and continuous process that has shaped stylistic expression, genre conventions, readers' habits, publishing structures, and ultimately the formation of a distinct national cultural identity. Following the Meiji Restoration, a wave of translations that brought Western literature, theories, and ideas into the Japanese language played a crucial role in standardizing modern written Japanese and in consolidating new literary genres such as the novel and play.

Түлхүүр үг: *Skopos theory, орчуулгын стратеги, орчуулагчийн нөлөө*

УДИРТГАЛ

Японы уран зохиолын түүхэнд орчуулга нь гадаадын бүтээлийг өөр хэлээр танилцуулах төдий бус, хэл найруулга, төрөл жанрын ойлголт, уншигчийн дадал, хэвлэлийн газрын бүтэц, улмаар үндэсний соёлын өөрийн дүр төрхийг бүтээхэд тасралтгүй оролцсон цогц үйл байсаар иржээ (Keene:1984, Bassnett: 2014). Мэйжийн шинэчлэлийн дараа барууны уран зохиол, онол, үзэл санааг япон хэлэнд авчирсан орчуулгын давалгаа нь орчин цагийн япон бичгийн хэлийг хэвшүүлэн төлөвшүүлэх, роман, жүжиг зэрэг шинэ төрөл жанрын тогтолцоог бэхжүүлэхэд онцгой нөлөө үзүүлсэн (Sato-Rossberg & Wakabayashi: 2012, Keene: 1999, p. 412) байна. Нөгөө талаас ХХ зуунаас хойш япон зохиолууд гадаад хэл рүү орчуулагдан түгэхдээ орчуулагч, хэвлэлийн газар, их сургууль, шагнал, соёлын байгууллагуудын хамтын ажиллагаанд тулгуурлан гадаадад “япон уран зохиол” гэх өвөрмөц дүр төрхийг тогтоож иржээ (Venuti, 1995).

СУДАЛГААНЫ ЗОРИЛГО, АРГА

Бид энэхүү өгүүлэлдээ Японы уран зохиолын орчуулгын уламжлалыг түүхэн үүднээс нь авч үзэн, орчуулгын зорилго, стратегийн өөрчлөлтийг Зорилтот орчуулгын онол (Skopos theory)-ын хүрээнд шинжлэн, орчуулгын арга барил, орчуулагчийн нөлөөг тодруулахыг зорив.

Судалгааны хүрээнд өмнөх судлаачдын бүтээл, зохиолч Мори Оогайн⁶ орчуулгын бүтээл, Кавабата Ясүнаригийн⁷ зохиолын гадаад хэлээрх орчуулгыг хэрэглэгдэхүүн болгон авлаа.

⁵ Доктор, профессор, МУИС, ШУС, ХУС, Ази судлалын тэнхим, ORCID: 0000-0003-3889-505X

⁶ Мори Оогай (1862-1922). Мэйжи болон Тайшогийн үеийн зохиолч, шүүмжлэгч, орчуулагч, соён гэгээрүүлэгч, цэргийн эмч. Олон арван өгүүллэг, тууж, орчуулгын бүтээл туурвиснаас монгол хэлээр 5 зохиол нь орчуулагджээ.

⁷ Кавабата Ясүнари (1899-1972). Нобелийн шагналт зохиолч. Дэлхийн олон хэлнээ зохиол бүтээл нь танигдсан бөгөөд монгол хэлээр “Изүгээр яваа бүжигч бүсгүй” тэргүүт 10 орчим өгүүлэл, тууж нь орчуулагджээ.

Гадаадын зохиолыг япон хэлнээ орчуулж ирсэн уламжлал

Японд бичгийн соёл төлөвших эхэн үед нангиад хэлээрх түүх, сургаалын зохиол, яруу найраг, буддын шашны судар гэх мэт сонгодог бичвэрүүд боловсрол, төрийн үйл хэрэг, соёлын гол эх сурвалж байжээ (Keene, 1984). Судлаачид тухайн үеийн орчуулга нь нэг хэлнээс нөгөө хэл рүү шууд хөрвүүлэхээс илүү уншин тайлбарлах, япон хэлний бүтцэд нийцүүлэн галиглах, утгачлан буулгах хэлбэртэй байсан гэж үздэг (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012) бөгөөд ийн тайлбарлан буулгах уламжлал нь хожмын орчуулгын соёлд хоёр чухал суурь болж өгчээ. Нэгд, гадаад эхийг шууд буулгаж, уншигчдад ойлгомжтой болгохын тулд тайлбар, зүүлт хийн дасан зохицох дадал бий болгох (Sato-Ross & Wakabayashi, 2012), хоёрт, эхийн хэлбэрийг яг таг үгчлэн буулгалгүй, зорилтот хэлний уншигчийн боловсрол, хүлээлттэй нийцүүлэх нь чухал гэсэн ойлголтыг төлөвшүүлэх (Venuti, 1995). Энэ үеийн гол аргачлал болох тайлбарлах арга нь Зорилтот орчуулгын онолын “сургах, дамжуулах” зорилготой нийцэж байна.

Эдогийн үе (XVII–XIX зуун)-д Японы гадаад харилцаа хэдий хязгаарлагдмал байсан ч Голландын сувгаар дамжин өрнийн мэдлэг нэвтэрч, үүнээс улбаалан “Рангакү” буюу Голланд судлал хэмээх шинэ салбар хөгжсөн байна (Keene, 1984). Рангакү нь гол төлөв шинжлэх ухааны буюу анагаах ухаан, газар зүйтэй холбоотой асуудлыг судалж байсан боловч орчуулгын хувьд нэр томъёо бүтээх, шинэ ойлголтыг япон хэлэнд буулгах, эхийн логик бүтцийг тодруулах зэрэг аргуудыг боловсруулжээ (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012). Өөрөөр хэлбэл, уран зохиолын орчуулгын хэрэгцээ огцом өсөхөөс өмнө ухагдахууны орчуулга, хэл зүйн тохиргоо, үг хэллэгийг жигдлэх ажил ийн боловсронгуй хуримтлагдсан нь дараах үеийн уран зохиолын орчуулгын хөгжилд чухал суурь болжээ.

Мэйжийн шинэчлэл (1868–1912) нь уран зохиолын орчуулгыг боловсрол, хэвлэл, гадаад хэлний сургалттай нэгэн зэрэг өргөжүүлэн хөгжүүлсэн бодлого, тогтолцоотой өөрчлөлт байсан (Keene, 1984) бөгөөд энэ үед өрнийн уран зохиол япон хэлнээ олноор орчуулагдсан нь роман, орчин үеийн жүжиг, реалист өгүүлэмж, сэтгэлзүйн дүрслэл зэрэг шинэ төрөл жанр, аргууд японы уран зохиолд нутагших гол суваг болжээ (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012). Орчуулга нь уншигчдад шинэ түүхүүдтэй танилцахыг санал болгохын зэрэгцээ япон бичгийн хэлийг шинэчлэх, бичгийн болон ярианы хэлний зөрүүг багасгах бодлого (genbun itchi)-той олон талаараа нийцэж байв (Keene, 1984).

Мэйжийн эхэн үед орчуулга ихэвчлэн чөлөөт хөрвүүлэг хэлбэртэй байсныг тухайн үеийн хэлний стандарт тогтоогүй байдал, уншигчдын соёлын кодын ялгаагаар тайлбарладаг (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012) ч цаг хугацааны явцад орчуулгын хандлага “эхийг тоймлон өгүүлэх”-ээс “зохиогчийн хэл найруулга, дуу хоолойг хадгалах” руу чиглэж, орчуулга нь найруулгын нарийн ур чадвар шаардсан, бие даасан бүтээлч хөдөлмөр гэж үнэлэгдэх болсон (Venuti, 1995) байна. Тухайлбал, зохиолч шүүмжлэгч Цүбоүчи Шооё⁸ У.Шекспирийн зохиолуудыг япон хэлнээ орчуулснаар тайзны хэл, дүрийн ярианы өнгө аясыг япон хэлнээ шинээр бий болгосон бол, зохиолч Мори Оогай Германы уран зохиолыг орчуулж, өөрийн зохиолдоо шинэ хэл найруулгын хэв маягийг нутагшуулсан нь орчуулга дотоодын уран зохиолын хөгжилтэй хэрхэн уяллдагийг харуулж байна.

Энэ үеийн гол төлөөлөгч болох Мори Оогай герман хэлнээс И.В.Гёте зэрэг хэд хэдэн зохиолчийн бүтээлийг танилцуулсан бөгөөд түүний орчуулга эх зохиолын хэв маяг, уран сайхны онцлогийг хадгалахыг зорьсон, онолын үүднээс харвал соёлын ялгааг нь таниулахад анхаарчээ.

⁸ Цүбоүчи Шооё (1859-1935). Зохиолч, шүүмжлэгч, орчуулагч. "Романы мөн чанар", "Орчин үеийн оюутны дүр" зэрэг шүүмжийн бүтээл, У.Шекспирийн бүрэн түүврийн орчуулга нь орчин үеийн Японы уран зохиолын хөгжил, театрын шинэчлэлийн хөдөлгөөнд чухал нөлөө үзүүлжээ.

Харин өөр нэгэн төлөөлөгч болох Нацүмэ Соосэкигийн⁹ хувьд өрнийн уран зохиолын сэтгэлзүйн арга барилыг нутагшуулах буюу уншигчдад шинэ сэтгэлгээ хүргэх зорилготойгоор зохиолоо бичсэн байна. Японы орчуулгын уламжлалд дээрх хоёр стратеги ямагт зэрэгцэн оршиж ирсэн бөгөөд Мори Оогай эхийн онцлогийг хадгалахыг зорьж, Нацүмэ Соосэки уншигчид ойлгомжтой байхыг илүүд үзсэн нь зорилго (skopos) өөр өөр байгааг харуулж байна.

XX зууны эхний хагаст Японд сэтгүүл, хэвлэлийн зах зээл өргөжиж, орчуулга тогтмол нийтлэгддэг болсон нь гадаад уран зохиолын нөлөөг эрчимжүүлж (Keene, 1984), Европын модернизм, символизм, шинэ хүүрнэх арга, яруу найргийн шинэ хэлбэрүүд орчуулгаар дамжин нэвтэрч, дотоодын зохиолчдын хэл найруулга, бүтэц, сэдвийн хүрээг тэлжээ (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012). Гэхдээ 1930-1945 онд улс төр, нийгмийн нөхцөл байдал хурцдаж, хэвлэлийн хяналт нэмэгдэхэд орчуулгын зохиолын сонголт, хэвлэлтэд бодит хязгаарлалт үүссэн нь орчуулга дан ганц уран сайхны асуудал биш, институцийн болон эрх мэдлийн орчинд захирагддаг үйлдвэрлэл гэдгийн нотолгоо болжээ.

1945 оноос хойш Японд хэвлэлийн салбар эрчимтэй сэргэж, уншигчдын давхарга өргөжиж, орчуулгын уламжлал “хувь хүний ажил”-аас гадна томоохон хэвлэлийн газрын цуврал төслүүд, редакцын бодлогоор улам баталгаажсан (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012) байна. Олон боть “дэлхийн уран зохиол” цувралууд нь ямар зохиолчийн, ямар бүтээлийг оруулахыг тогтоож, орчуулгыг боловсролын хэрэглээнд нийцүүлэн тайлбар-зүүлттэй, стандарт хэл найруулгатай болгох чиглэл давамгайлжээ (Keene, 1984).

Бидний хэрэглэгдэхүүн болгон барьсан түүврээс үзвэл, энэ үед орчуулгын стратегийн гол зөрчил буюу эхийн соёлын ялгааг “мэдрүүлэх” үү, эсвэл япон уншигчдад саадгүй уншигдахаар “нутагшуулах” уу гэдэг асуудал дахин тодорч ирсэн бололтой, дайны дараах орчуулгад ихэвчлэн “уншигдахуйц байдал”-ыг өндөр үнэлэх редакцын уламжлал хүчтэй байгаа ч сонгодог болон академик хэвлэлүүдэд эхийн онцлог, нэр томьёо, соёлын ойлголтыг зүүлт, тайлбараар хадгалах арга давхар хөгжсөн байна.

Японы уран зохиолыг гадаад хэлээр орчуулж ирсэн уламжлал

Япон зохиолуудыг гадаад хэл рүү орчуулах ажил XIX зууны сүүл, XX зууны эхэн үеэс эрчимжсэн бөгөөд энэ нь Япон улс нээлттэй бодлого явуулж эхэлсэнтэй холбоотой. Барууны орнуудад Японы соёлыг сонирхох хандлага нэмэгдсэн нь орчуулгын хөгжилд түлхэц болсон агаад анхны орчуулгууд нь ихэвчлэн англи хэлээр гарч байжээ.

Японы уран зохиол нь англи, франц, герман хэлээрх орчуулгаар дамжин дэлхий дахинд түгэхийн сацуу XX зууны сүүл хагаст Японы зохиолчдын бүтээлүүд Нобелийн шагнал хүртсэн нь орчуулгын ач холбогдлыг улам бүр нэмэгдүүлсэн байна. Уран зохиолыг гадаад хэл рүү орчуулж түгээхэд орчуулагчийн ур чадвараас гадна хэвлэлийн газар, их сургууль, шагналын систем, соёлын байгууллагын дэмжлэг зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлж иржээ (Venuti, 1995). Англи хэлт орчинд “Гэнжийн туульс” гэх мэт сонгодог бүтээлийн томоохон төслүүд нь Японы сонгодог зохиолыг “дэлхийн утга зохиолын сод бүтээл” гэж хүлээн зөвшөөрөхөд нөлөөлсөн (Waley, 1925–1933) бол дайны дараах үед өрнийн судлаач, орчуулагчид японы уран зохиолын түүхэн тайлбар, өмнөтгөл, шүүмжлэлийг бичиж, орчуулгын урсгалыг тогтвортой болгожээ (Keene, 1984).

Японы сонгодог уран зохиолыг англи хэлээр орчуулан таниулахад А.Волэ, Д.Кийн, Э.Сайдэнстикэр нарын орчуулагч голлох үүрэг гүйцэтгэжээ. Тухайлбал, А.Волэ “Гэнжийн туульс” тэргүүтэй дундад эртний сонгодог зохиолуудыг уран зохиолын англи хэлэнд тохирох чөлөөт хэв

⁹ Нацүмэ Соосэки (1867-1916). Японы орчин үеийн уран зохиолыг үндэслэгч, Английн уран зохиол судлаач. Монголчууд 1961 оноос түүний зохиолтой танилцаж эхэлсэн бөгөөд 3 роман, 5 тууж орчуулагдсанаас алдарт “Сэтгэл” роман, “Жаалхүү” тууж нь орчуулгын хоёр хувилбартай байна.

маягаар орчуулан барууны уншигчдад хүргэсэн бол Д.Кийн судлаач-орчуулагчийн өнцгөөс япон уран зохиолыг англи хэлт орчинд тогтолцоотой тайлбарлан хүргэжээ. Харин Э.Сайдэнстикэрийг орчин үеийн зохиолын жишиг орчуулгын нэг шугам тогтоосон гэж хэлж болох бөгөөд тэрээр англи хэлт орчинд эхэндээ ихэвчлэн “чанартай уран зохиол” уншдаг давхарга болон их сургуулийн хүрээнд танигдсан зохиолч Кавабата Ясүнаригийн бүтээлийг нутагшуулан орчуулсан орчуулагч. Зохиолчийн бүтээлүүдийн минималист өгүүлэмж, санааг дутуу үлдээх бичлэгийн арга, улирал болон эд зүйлсийн бэлгэдэл зэрэг нь орчуулгын хувьд өндөр сорилт болж байсан ч орчуулагч хэт нуршилгүй, хэмнэлттэй өгүүлбэрээр, эхийн чимээгүй завсар, үл хэлэгдсэн утгыг илүүдэл тайлбаргүйгээр дамжуулахыг зорьж, үр дүнд нь англи уншигчдын төсөөлөлд зохиолч Я.Кавабатагийн өнгө аяс Э.Сайдэнстикэрийн хэлээр тогтож, жишиг хэмжүүр болсон байна (Venuti, 1995). Зохиолч 1968 онд Нобелийн шагнал хүртсэн нь орчуулгыг зөвхөн уран зохиолын үнэлэмж төдийгүй хэвлэлийн үйлдвэрлэлийн түвшинд (дахин хэвлэх, шинэ гэрээ байгуулах, борлуулах гэх мэт) өсгөж, зохиолчийн “Цасны орон”, “Мянган тогоруу”, “Уулын гаслан” зэрэг гол бүтээлүүд англи хэлт зах зээлд өнөө хэр сонгодог байр сууринд хэвээр байна.

Орос хэлт орчинд ХХ зуунд улсын хэвлэлийн бодлого, академик байгууллага нь япон уран зохиолын орчуулгад зонхилох үүрэгтэй оролцож, уламжлалт шүлгүүд, тус зууны эхэнд бичигдсэн үргэлжилсэн үгийн зохиолуудыг түлхүү орчуулж байсан бол улс төр, гадаад харилцааны өөрчлөлтөөс хамааран хэвлэх тоо, сонголт нь хэлбэлзэх хандлага ажиглагдаж байна (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012).

Азийн орнууд, тэр дундаа Солонгос, Хятад, Монголд японы уран зохиолын орчуулга харьцангуй хожуу хэдий ч эрчимтэй хөгжиж ирсэн нь тус улсын соёлын нөлөө, хэвлэлийн газрын бодлоготой холбоотой.

Монгол Япон хоёр орны утга зохиолын салбарын харилцаа 1950-аад оноос эхтэй (Долгор нар, 2016) бөгөөд энэ хугацаанд 170 гаруй зохиогчийн 1000 гаруй бүтээл (шүлэг, яруу найраг, үргэлжилсэн үгийн зохиол гэх мэт уран зохиолын бүхий л төрлөөр) монгол хэлээр буужээ. Монгол хэлээрх орчуулгууд эхэн үедээ голдуу орос хэлээр дамжиж байсан бол сүүлийн жилүүдэд эх хэлнээс нь роман голдуу орчуулах хандлага нэмэгдэж байна. 2000 оноос өмнөх буюу шүлэг яруу найраг, өгүүллэг туужийн орчуулгад чөлөөт хэлбэр давамгайлж байгаа бол түүнээс хойших орчуулга үгчлэх, тайлбарлах аргыг голлон барьжээ. Энэ нь өмнөх үеийн орчуулгын бүтээлийг зохиолчид ихэнхдээ дам орчуулж ирсэн, сүүлийн 30 гаруй жилийн бүтээлийн хувьд судлаач, орчуулагчид голлон оролцож ирсэнтэй холбоотой болов уу.

Солонгос болон хятад хэлт орчинд 1980-аад оноос хойш зах зээл тэлж, зохиогчийн эрх, платформ зохицуулах зэрэг орчин үеийн хүчин зүйл орчуулгын урсгалд хүчтэй нөлөөлөх болсон (Sato-Rossberg & Wakabayashi, 2012) бөгөөд япон зохиол гадаадад түгэх, бусад хэлнээ орчуулагдах нь эх зохиолын чанараас гадна тухайн хэлний хэвлэлийн дэд бүтэц, бодлогын орчин, уншигчдын хүлээлтээр тодорхойлогдох болжээ (Venuti, 1995).

Мөн Япон сан зэрэг байгууллагын орчуулга, хэвлэлийн дэмжлэгийн хөтөлбөрүүд нь гадаад хэл рүү буух бүтээлийн тоо, чанар, хэвлэгдэх боломжид бодит нөлөө үзүүлэх бас нэгэн хүчин зүйл болж байна.

ДҮГНЭЛТ

Японы уран зохиолын орчуулгын уламжлал нь эртний нангиад бичвэрийг тайлбарлан буулгахаас эхэлж, Эдогийн үед нэр томьёо жигдлэх, Мэйжийн үед өрнийн шинэ төрөл жанрыг нутагшуулах, дайны дараах “дэлхийн уран зохиол” цуврал төслүүд, улмаар япон зохиолыг гадаад хэлээр далайцтай орчуулах хүртэл үе үеийн олон сорилт, өөрчлөлттэй уялдан хөгжсөн цогц тогтолцоо бөгөөд орчуулгын стратегийн хувьд уншигдахуйц байх, соёлын ялгааг хадгалах гэсэн зөрчилт аргачлал давтагдсаар ирсэн байна. Үүнийг зорилтот уншигч, хэвлэлийн бодлого,

боловсролын хэрэглээний өөр өөр шаардлагаас үүдэх асуудал гэж үзэж болох бөгөөд Японы орчуулгын уламжлалыг судлах нь нэг улсын уран зохиолын түүх төдийгүй дэлхийн уран зохиолын эргэлтэд “Ямар бүтээл хэрхэн сонгогдож, яаж ойлгогддог вэ?” гэсэн өргөн хүрээний асуудлыг ойлгоход ач холбогдолтой юм.

Түүнчлэн, орчуулагч нь идэвхгүй дамжуулагч биш, харин шинэ соёл түгээгч, шинэ хэлбэрийг бүтээгч байж уран зохиолын хөгжлийг чиглүүлж чаддагийг Мори Оогай, Э.Сайдэнстикэр нарын жишээ харуулж байна.

НОМ ЗҮЙ

- Bassnett, S. (2014). *Translation Studies*. Routledge.
- Kawabata, Yasunari. *Snow Country* (1956). New York: Alfred A. Knopf.
- Kawabata, Yasunari. *Thousand Cranes* (1958). New York: Alfred A. Knopf.
- Keene, D. (1984). *Dawn to the West: Japanese literature of the modern era* (Vol. 1). Columbia University Press.
- Keene, D. (1999). *Seeds in the Heart: Japanese Literature from Earliest Times to the Late Sixteenth Century*. New York: Columbia University Press.
- Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
- Sato-Rossberg, N., & Wakabayashi, J. (Eds.). (2012). *Translation in Japan*. Routledge.
- Translation and publishing support programs*. Japan Foundation <https://www.jpff.go.jp/e/>
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and Commission in Translational Action*.
- Waley, A. (Trans.). (1925–1933). *The tale of Genji* (Vols. 1–6). George Allen & Unwin.
- Долгор, С., нар (2016) “Японы уран зохиолыг монгол хэлнээ орчуулсан тойм /2007-2016/”, Орчуулга зүй, Vol. 5 No. 5, 143-153
- 夏目漱石全集 (1988) 筑摩書房.
- 森鷗外全集 (2015) Kindle Edition.